УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ – ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ

Студентски трг 3/3
11000 Београд

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ

Предмет: Извештај о урађеној докторској дисертацији кандидаткиње Бранке Манојловић

Одлуком Наставно-научног већа на седници одржаној 17. 09. 2026. године, именоване смо за чланове Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације кандидаткиње Бранке Манојловић под насловом:

УЛОГА ЛОКАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦАУ РАЗВОЈУ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА НАЦИОНАЛНИХ ПАРКОВА СКАДАРСКО ЈЕЗЕРО И ДУРМИТОР

После прегледа достављене дисертације и других пратећих материјала и разговора са кандидаткињом, Комисија је сачинила следећи

И З В Е Ш Т А Ј

1. УВОД

1.1.Хронологија одобравања и израде дисертације

Мср Бранка Манојловић је докторске студије на смеру Геонауке на Универзитету у Београду –Географском факултету уписала школске 2019/20. године. Положила је све испите предвиђене наставним планом и програмом: 1. Теоријски правци развоја друштвене географије (оцена: 10 – десет), 2. Методологија геопросторних истраживања животне средине и ГИС (оцена: 10 – десет), 3. Студијски истраживачки рад I (п), 4. Теоријске основе истраживања туризма (оцена: 10 – десет), 5. Студијски истраживачки рад II (п), 6. Епистемологија друштвене географије (10 – десет), 7. Инструменти планирања регионалног развоја (10 – десет), 8. Студијски истраживачки рад III (п), 9. Методологија израде научног рада (оцена: 9 – девет), 10. Проблеми и тенденције савременог развоја туризма (10 – десет), остваривши просечну оцену 9,86.

Захтев за одобрење израде докторске дисертације мср Бранка Манојловић подноси Универзитету у Београду – Географском факултету у јулу 2022. године. Одлуком Наставно-научног већа Универзитета у Београду – Географског факултета од 24. новембра 2022. године, формирана је Комисија о оцени научне заснованости теме докторске дисертације „УЛОГА ЛОКАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА У РАЗВОЈУ

ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА НАЦИОНАЛНИХ ПАРКОВА СКАДАРСКО ЈЕЗЕРО И ДУРМИТОР".

Извештај Комисије о оцени научне заснованости теме докторске дисертације усвојен је на седници Наставно-научног већа Универзитета у Београду – Географског факултета, одржаној 27. децембра 2022. године. Веће научних области грађевинско-урбанистичких наука Универзитета у Београду дало је сагласност за израду дисертације „УЛОГА ЛОКАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА У РАЗВОЈУ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА НАЦИОНАЛНИХ ПАРКОВА СКАДАРСКО ЈЕЗЕРО И ДУРМИТОР", кандидаткиње мср Бранке Манојловић, на седници одржаној 31. Јануара 2023. године.

1.2.Научна област дисертације

Дисертација припада научној области Туризмологија, за коју је матичан Универзитет у Београду – Географски факултет. Ментор ове дисертације је др Сања Павловић, редовна професорка Универзитета у Београду – Географског факултета, чије компетенције за менторство потврђују следећи објављени радови:

1.	Anđelković, G., Pavlović, S., Đurđić, S., Belij, M., Stojković, S. (2016). Tourism climate comfort index (TCCI) – an attempt to evaluate the climate comfort for tourism purposes: an example of Serbia. Global NEST Journal, Vol 18, No 3, pp 482–493, available online23/5/2016, Print Edition ISSN: 1790-7632, Web Edition ISSN: 2241-777X, IF 2015. 0.458	M23
2.	Pavlović, S., Belij, M., Belij, J., Ilinčić, M., Mihajlović, B. (2016). Negotin wine region, then and now – the role of tourism in revitalizing traditional winemaking. Anthropological Notebooks, Vol 22, No 1, pp 43–57, ISSN: 1408-032X, IF 2015. 0.250	M23
3.	Jovanović, R., Sanchez, D.C., Pavlović, S. y Devedžić, M. (2018). Principios de sostenibilidad en clusters de turismo rural: los casos del Alto y el Bajo Danubio en Serbia. Revista de Geografia Norte Grande. [online], n. 70, pp. 211–233. ISSN 0718-3402. http://dx.doi.org/10.4067/S0718-34022018000200211.	M23
4.	Pavlović, S., Belij, M., Vesić, M., Stanić Jovanović, S., Manojlović, I. (2020). Improvement of the Relationship between Environment and Tourism: Case Study of the National Park Đerdap in Serbia. Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft, 161, 251–270, https://doi.org/10.1553/moegg161s251	M23
5.	Ćurčić, N., Mirković Svitlica, A., Brankov, J., Bjeljac, Ž., Pavlović, S., Jandžiković, B. (2021). The Role of Rural Tourism in Strengthening the Sustainability of Rural Areas: The Case of Zlakusa Village. Sustainability, 13, 6747, https://doi.org/10.3390/su13126747	M22
6.	Todorović, N., Belij Radin, M., Vesić, M. & Pavlović, S. (2023). Beyond symbolic: the role of tourism ethnocentrism in domestic travel. Current Issues in Tourism, 27(6), 972–987. ISSN 1368-3500, DOI: 10.1080/13683500.2023.2195999	M21
7.	Cvetković, M., Brankov, J., Ćurčić, N., Pavlović, S., Dobričić, M. & Tretiakova, T. (2023). Protected Natural Areas and Ecotourism—Priority Strategies for Future Development in Selected Serbian Case Studies. Sustainability, 15(21), 15621. https://doi.org/10.3390/su152115621	M22
8.	Maric Stankovic, A., Vesic, M., Pavlovic, S., Bratic, M., Anđelkovic, Z., Lukic, A. (2024). Prospects for Sustainable Tourism in Mountain Protected Areas: A Case Study of Southeastern Serbia. Mountain Research and Development, 44(4), 26–34. https://doi.org/10.1659/mrd.2024.00012.	M23

1.3. Биографски подаци о кандидату

Бранка П. Манојловић рођена је 16.06.1992. године у Никшићу, Црна Гора. Основну школу је завршила на Крсцу – Никшић, док је средњу медицинску школу завршила у Никшићу. У школској 2012/2013. години уписала се на Филозофски факултет – Никшић, Студијски програм за географију. Основне академске студије завршила је 2016. године са просечном оценом 8,15. Исте године, такође на Филозофском факултету у Никшићу, уписала је постдипломске специјалистичке академске студије, смер Просвјетно-педагошки, које је завршила 2017. године са просечном оценом 9,43. Дипломски рад под називом „Демографске карактеристике Голије" одбранила је 12.09.2017. године са оценом 10. Школске 2017/2018. године уписала је мастер академске студије на Географском факултету у Београду, на студијском програму Туризмологија. Мастер студије је завршила са просечном оценом 10,00. Мастер рад на тему „Туристичка валоризација заштићеног природног добра – Липска пећина" одбранила је 27.09.2018. године са оценом 10. Докторске студије уписала је на Географском факултету у Београду из области Геонауке, школске 2019/20. године. На докторским студијама положила је све испите са просечном оценом 9,86.

У ОШ „Бранко Вишњић" одрадила је 2018. године приправнички стаж. Школске 2018/2019. године била је ангажована као сарадник у настави на Филозофском факултету у Никшићу на следећим предметима: Демогеографија, Географија насеља, Саобраћајна географија, Поморска географија, Просторно планирање, Аграрна и индустријска географија, Општа туристичка географија, Регионална туристичка географија, Регионална географија Сјеверне Америке, Рурални развој, Идентитет Црне Горе (историјске и културолошке основе) и Географија Црне Горе (становништво, насеља и регије). Од школске 2025/2026. године поново је ангажована на Филозофском факултету, а поред тога континуирано учествује у научно-истраживачким пројектима и стручном усавршавању у области географије и туризма.

2. ОПИС ДИСЕРТАЦИЈЕ

Основни текст дисертације мср Бранке Манојловић, под називом „УЛОГА ЛОКАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА У РАЗВОЈУ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА НАЦИОНАЛНИХ ПАРКОВА СКАДАРСКО ЈЕЗЕРО И ДУРМИТОР ", написан је на 209 страна на српском језику, садржи 60 табела, 30 графикона, 14 слика, 1 картографски прилог и 10 других прилога. У изради дисертације коришћена је 321 библиографска јединица.

Структуру дисертације чини13 повезаних поглавља:

1. УВОД (стр. 1–2)
2. ПРЕДМЕТ И ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА (стр. 2–4)
3. ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА (стр. 4–6)
4. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА (стр. 6–8)
5. ДРУШТВЕНА И НАУЧНА ОПРАВДАНОСТ ИСТРАЖИВАЊА (стр. 8–9)

6. ТЕОРИЈСКИ ДЕО (стр. 9–82)
7. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА (стр. 82–90)
8. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА (стр. 90–155)
9. ДИСКУСИЈА (стр. 155–169)
10. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА (стр. 169–172)
11. ЛИТЕРАТУРА (стр. 172–194)
12. ПРИЛОЗИ
13. БИОГРАФИЈА

Истовремено поглавља карактеришу бројни поднаслови хијерархијски нижег ранга. Структура дисертације је јасна и прецизна у формалном и садржајном смислу.

2.1. Кратак приказ појединачних поглавља

У првом поглављу дата су уводна разматрања о предмету докторске дисертације и указано је на значај проучавања улоге локалних заједница у развоју туристичких производа заштићених природних подручја. Посебно је истакнут туристички потенцијал националних паркова Скадарско језеро и Дурмитор, као и потреба за његовом адекватнијом валоризацијом, уз уважавање принципа одрживог развоја и активније укључивање локалног становништва.

У другом поглављу дефинисани су предмет и проблем истраживања. У фокусу је улога локалне заједнице у процесу развоја туристичких производа националних паркова Скадарско језеро и Дурмитор, односно степен њене укључености у планирање и реализацију туристичког развоја. Посебна пажња посвећена је односима између туристичког развоја, очувања природних и културних ресурса и друштвено-економских интереса локалног становништва.

У трећем поглављу постављени су основни циљ, посебни циљеви и задаци истраживања, који су усмерени на утврђивање позитивних и негативних утицаја развоја туризма на локалне заједнице, процену степена њихове укључености и спремности за учешће у туристичком развоју, анализу институционалне подршке и идентификовање најперспективнијих туристичких производа. Посебан значај дат је утврђивању могућности за унапређење сарадње локалне заједнице, туристичког сектора и институција надлежних за управљање заштићеним подручјима.

Четврто поглавље садржи хипотетички оквир истраживања. Формулисана је општа хипотеза према којој развој туризма у заштићеним природним подручјима Црне Горе значајно утиче на локалну заједницу у социокултурном, економском и еколошком смислу, док је њена улога у тим процесима недовољно валоризована и институционално подржана. На основу опште хипотезе дефинисане су посебне хипотезе које се односе на негативне и позитивне утицаје туристичког развоја, укљученост локалног становништва, његову спремност за учешће, институционалну подршку и перспективе развоја различитих облика туризма.

У петом поглављу образложена је друштвена и научна оправданост истраживања. Значај истраживања сагледан је кроз потребу за унапређењем партиципативног и одрживог управљања туризмом у заштићеним подручјима, као и кроз могућност примене добијених резултата у планирању туристичког развоја, јачању положаја локалних заједница и креирању одговарајућих развојних политика.

Шесто, уједно и најобимније теоријско поглавље, представља теоријску и просторну основу истраживања. Најпре је размотрен теоријски оквир за проучавање улоге локалних заједница у развоју туристичких производа заштићених подручја. Потом су анализирани географски, саобраћајни и туристички положај националних паркова Скадарско језеро и Дурмитор, њихове природне и антропогене туристичке вредности, демографске карактеристике и мрежа насеља. Посебно су размотрени постојећи туристички производи оба национална парка, цене услуга, традиција развоја туризма, општа и туристичка инфраструктура и супраструктура, привредне и друштвене делатности и остварени туристички промет. На тај начин створена је основа за разумевање различитих природних, друштвених и развојних услова у којима локалне заједнице учествују у туристичком развоју два посматрана национална парка.

Седмо поглавље посвећено је методологији истраживања. Истраживање је засновано на комбинованом квантитативном и квалитативном приступу, уз примену метода анализе, синтезе, компарације и дескрипције. Квантитативно истраживање обухватило је 400 испитаника, по 200 са подручја сваког националног парка, док је квалитативни део реализован путем полуструктурисаних интервјуа. Прикупљени подаци обрађени су применом дескриптивне статистике, t-теста, анализе варијансе, корелационе анализе и вишеструке линеарне регресије, док је квалитативни материјал анализиран у складу са тематским садржајем добијених одговора.

У осмом поглављу приказани су резултати емпиријског истраживања. Најпре су представљени резултати дескриптивне статистичке анализе који се односе на перцепцију позитивних и негативних ефеката развоја туризма, укљученост и спремност локалне заједнице за учешће у туристичком развоју, подршку државе и локалне самоуправе и перцепцију најперспективнијих облика туризма. Затим су приказани резултати предикторских и инференцијалних анализа, са посебним освртом на утицај пола, старости, образовања, прихода и ангажованости у туризму на ставове испитаника. Квалитативни део истраживања омогућио је дубље сагледавање ставова локалних актера у оба национална парка, посебно у погледу институционалне подршке, информисаности, учешћа у процесима одлучивања и могућности за унапређење постојећих туристичких производа.

Девето поглавље садржи дискусију резултата истраживања у контексту релевантних теоријских поставки и налаза претходних студија. Резултати указују на сложен утицај социодемографских и економских карактеристика становништва на перцепцију туристичког развоја. Посебно се издвајају значај пола, образовања, прихода и постојеће ангажованости у туристичким активностима, док старост има ограниченији утицај. Истиче се да су институционална подршка, комуникација, финансијски ресурси и едукација важни предуслови за активније укључивање локалне заједнице. Дискусија потврђује значај партиципативног приступа управљању и потребу за већом синергијом локалног становништва, туристичког сектора и институција у процесу развоја туризма у заштићеним подручјима.

У десетом поглављу дата су закључна разматрања у којима су синтетизовани најзначајнији резултати истраживања. Указано је да одржив развој туризма у националним парковима Скадарско језеро и Дурмитор подразумева активну, информисану и институционално подржану локалну заједницу. Истовремено су

идентификоване институционалне, структурне и друштвене препреке које ограничавају њено потпуније учешће. На основу добијених налаза формулисане су научне и практичне импликације и указано је на значај партиципативних модела управљања за унапређење туристичких производа и дугорочну одрживост заштићених подручја.

Једанаесто поглавље садржи списак коришћене литературе и извора који су послужили као теоријска, методолошка и емпиријска основа истраживања.

Дванаесто поглавље обухвата прилоге коришћене у емпиријском делу дисертације, укључујући водич за полуструктурисане интервјуе, транскрипте интервјуа реализованих на подручју оба национална парка и анкетни упитник коришћен за истраживање ставова локалног становништва.

Тринаесто поглавље садржи биографију ауторке дисертације.

3. ОЦЕНА ДИСЕРТАЦИЈЕ

3.1. Савременост и оригиналност

Савременост докторске дисертације произилази из чињенице да се бави једним од кључних питања одрживог развоја туризма у заштићеним природним подручјима – улогом локалних заједница у процесу развоја туристичких производа. У условима све израженије потребе за усклађивањем туристичког развоја са принципима заштите природе, очувања културног наслеђа и побољшања квалитета живота локалног становништва, питање њиховог активног учешћа у планирању и управљању туризмом има посебан научни и практични значај. Дисертација полази од става да одрживи развој туризма у националним парковима не може бити заснован искључиво на валоризацији природних и антропогених ресурса, већ подразумева укључивање локалног становништва у процесе доношења одлука, креирања туристичких производа и расподеле користи које туризам генерише.

Посебна савременост истраживања огледа се у избору националних паркова Скадарско језеро и Дурмитор као просторно и развојно различитих, али туристички изузетно значајних заштићених подручја Црне Горе. Оба национална парка располажу значајним природним и културним туристичким вредностима, али се разликују по структури туристичке понуде, достигнутом нивоу туристичког развоја, инфраструктурним условима и начину укључивања локалног становништва. Њихова компаративна анализа омогућава потпуније сагледавање различитих модела односа између туризма, заштите простора и локалних заједница.

Оригиналност дисертације огледа се, пре свега, у комплексном приступу анализи положаја локалне заједнице у туристичком развоју два национална парка. Истраживањем нису обухваћени само ставови о позитивним и негативним ефектима туризма, већ и степен укључености становништва у туристичке процесе, њихова спремност за активно учешће, процена институционалне подршке, као и ставови о најперспективнијим облицима туризма и могућностима унапређења туристичких производа. На тај начин улога локалне заједнице није посматрана изоловано, већ у ширем контексту економских, социјалних, еколошких и институционалних односа који обликују развој туризма у заштићеним подручјима.

Значајан елемент оригиналности представља и примењени комбиновани методолошки приступ. Квантитативно истраживање спроведено је на узорку од 400 испитаника, равномерно распоређених између два национална парка, док је квалитативни део истраживања реализован применом полуструктурисаних интервјуа. На овај начин

омогућено је повезивање статистички утврђених образаца са дубљим увидом у ставове, искуства и перцепције локалних актера.

Оригиналност истраживања додатно је потврђена применом више статистичких техника којима су испитиване везе између социодемографских и економских карактеристика становништва и њихових ставова о туристичком развоју. Резултати су показали да пол, ниво прихода, ангажованост у туризму и начин ангажовања имају значајан утицај на поједине аспекте перцепције институционалне подршке и спремности за учешће у туристичком развоју. Посебно је утврђено да испитаници са нижим приходима и они који нису директно укључени у туристичке активности чешће исказују потребу за снажнијом подршком државе, док формално ангажовани актери показују израженију иницијативу и свест о значају институционалне подршке.

Посебну вредност дисертације представља повезивање квантитативних и квалитативних резултата. Квалитативна анализа указала је на постојање институционалне искључености, недовољне информисаности становништва и ограниченог поверења у постојеће механизме одлучивања, али истовремено и на изражену спремност локалних актера за активније учешће у креирању туристичке понуде. Ови налази омогућавају да се проблем укључености локалне заједнице не посматра само као питање индивидуалне мотивације, већ и као резултат институционалних, организационих и комуникационих ограничења.

Научна оригиналност дисертације огледа се и у интеграцији теоријских поставки одрживог туризма, развоја туристичких производа, партиципације локалних заједница и управљања заштићеним природним подручјима у јединствен истраживачки оквир. Резултати доприносе бољем разумевању фактора који одређују степен и облике учешћа локалног становништва у туристичком развоју и омогућавају идентификовање услова неопходних за успостављање ефикаснијих и партиципативнијих модела управљања.

Практични значај и актуелност истраживања огледају се у могућности примене добијених резултата приликом креирања локалних и националних стратегија развоја туризма у заштићеним подручјима. Налази могу бити од значаја за управе националних паркова, локалне самоуправе, туристичке организације и друге институције укључене у планирање туристичког развоја, нарочито у процесима унапређења комуникације са локалним становништвом, његовог информисања, едукације и активнијег укључивања у креирање туристичких производа.

На основу наведеног, може се закључити да докторска дисертација представља савремено, научно релевантно и оригинално истраживање које даје допринос развоју туризмолошких сазнања о односу локалних заједница и туристичког развоја у заштићеним природним подручјима. Посебан допринос огледа се у компаративном приступу, комбиновању квантитативних и квалитативних метода и формулисању закључака који имају истовремено теоријску и практичну вредност за даље унапређење одрживог туризма у националним парковима Црне Горе.

3.2. Осврт на референтну и коришћену литературу

Обим и структура коришћене литературе одговарају предмету, циљевима и методолошком приступу докторске дисертације. У раду је коришћена 321 библиографска јединица, која обухвата научне радове објављене у домаћим и међународним часописима, научне монографије и књиге, зборнике радова, стратешка и планска документа, законску регулативу, статистичке изворе и релевантне интернет изворе. Овако обимна литература омогућила је кандидаткињи да проблем улоге

локалних заједница у развоју туристичких производа заштићених подручја сагледа са туризмолошког, географског, економског, социјалног и еколошког становишта.

Значајан део литературе односи се непосредно на ставове и учешће локалног становништва у туристичком развоју. Коришћени су класични и савремени радови о перцепцији позитивних и негативних утицаја туризма, подршци локалне заједнице туристичком развоју, информисаности и укључености становништва, као и о улози заинтересованих страна у планирању и управљању одрживим туризмом. Посебно су значајни радови који се баве туризмом у националним парковима и другим заштићеним природним подручјима, чиме је обезбеђена непосредна теоријска основа за анализу националних паркова Скадарско језеро и Дурмитор.

Поред међународне литературе, кандидаткиња је користила домаће и регионалне научне и стручне изворе неопходне за разумевање географских, природних, демографских и туристичких особености истраживаног простора. Монографска и географска литература, као и публикације посвећене Црној Гори, Скадарском језеру и Дурмитору, коришћене су за анализу природних и антропогених туристичких вредности, демографских карактеристика, насеља, инфраструктуре и достигнутог степена туристичког развоја. Релевантни статистички, институционални и плански извори коришћени су приликом приказа туристичког промета, материјалне основе туризма и карактеристика заштићених подручја.

Коришћена литература има значајну улогу и у интерпретацији резултата емпиријског истраживања. У поглављу Дискусија кандидаткиња сопствене резултате систематски упоређује са налазима претходних истраживања, посебно када је реч о утицају пола, старости, образовања, прихода и непосредне ангажованости у туризму на ставове локалног становништва, као и о значају институционалне подршке, информисаности и партиципације. На тај начин литература није коришћена само за постављање теоријске основе, већ и за критичко тумачење и позиционирање добијених резултата у односу на постојећа научна сазнања.

На основу прегледа коришћених библиографских јединица може се закључити да је литература по обиму, тематској разноврсности и актуелности примерена нивоу докторске дисертације. Комбиновањем релевантних међународних научних радова са домаћом и регионалном литературом и примарним изворима података створена је одговарајућа научна основа за истраживање улоге локалних заједница у развоју туристичких производа националних паркова Скадарско језеро и Дурмитор.

3.3. Опис и адекватност примењених научних метода

У докторској дисертацији примењен је комбиновани методолошки приступ, који обухвата опште и посебне научне методе, као и квантитативне и квалитативне технике прикупљања и анализе података. Овако конципирана методологија примерена је предмету и циљевима истраживања, јер омогућава свеобухватно сагледавање улоге локалних заједница у развоју туристичких производа националних паркова Скадарско језеро и Дурмитор.

У теоријском делу рада примењене су методе анализе, синтезе, компарације и дескрипције. Аналитичко-синтетички приступ коришћен је приликом разматрања релевантних теоријских концепата, научне литературе и резултата претходних истраживања, док је компаративна метода омогућила упоређивање природних, друштвених, туристичких и развојних карактеристика два национална парка. Дескриптивна метода коришћена је за систематично приказивање основних

географских, демографских, инфраструктурних и туристичких обележја истраживаних подручја.

Емпиријски део истраживања заснован је на комбиновању квантитативног и квалитативног приступа. Квантитативно истраживање реализовано је применом анкетног упитника на узорку од 400 испитаника са подручја националних паркова Скадарско језеро и Дурмитор, по 200 испитаника из сваког истраживаног подручја. При формирању узорка водило се рачуна о заступљености испитаника различитих полних, старосних, образовних и економских карактеристика, као и о различитом степену њихове ангажованости у туристичкој делатности. Истраживање је спроведено на подручјима општина у оквиру којих се налазе национални паркови и њихове заштитне зоне, обухватајући урбана, рурална и функционално мешовита насеља. На тај начин омогућено је сагледавање ставова локалног становништва у различитим просторним и социоекономским условима, што доприноси потпунијем разумевању односа локалне заједнице према туристичком развоју.

За анализу квантитативних података коришћене су одговарајуће статистичке технике. Дескриптивна статистика примењена је за приказ основних карактеристика узорка и расподеле ставова испитаника, док су t-тест, анализа варијансе (ANOVA), Пирсонова корелациона анализа и вишеструка линеарна регресија коришћене за испитивање разлика, повезаности и предикторских односа између социодемографских и економских карактеристика испитаника и различитих димензија туристичког развоја. Обрада података извршена је у статистичком програму SPSS. Примена наведених статистичких метода омогућила је испитивање утицаја пола, старости, образовања, прихода и степена ангажованости у туризму на перцепцију позитивних и негативних утицаја туристичког развоја, укљученост локалне заједнице, спремност за активно учешће, оцену институционалне подршке и ставове о перспективама развоја појединих туристичких производа. Овако постављене анализе непосредно су повезане са дефинисаним циљевима и хипотетичким оквиром истраживања.

Квалитативни део истраживања реализован је применом полуструктурисаних интервјуа са представницима локалних актера на подручју оба национална парка. Интервјуи су омогућили дубље разумевање питања која није било могуће у потпуности сагледати квантитативним истраживањем, посебно када је реч о перцепцији степена укључености локалне заједнице, односима са институцијама, доступности информација, поверењу у процесе одлучивања и могућностима за унапређење туристичког развоја.

Посебан квалитет методолошког приступа представља међусобно допуњавање квантитативних и квалитативних резултата. Квантитативне анализе омогућиле су идентификовање статистички значајних образаца и односа, док су квалитативни налази допринели њиховом садржинском тумачењу и разумевању ширег институционалног и друштвеног контекста. На тај начин остварен је потпунији увид у положај и улогу локалних заједница у развоју туристичких производа националних паркова.

На основу приказаног може се закључити да су примењене научне методе адекватно одабране и међусобно усклађене са предметом, циљевима и хипотезама истраживања. Комбиновање теоријских, квантитативних и квалитативних метода омогућило је свеобухватну анализу сложених односа између локалног становништва, туристичког развоја и институционалног окружења, као и формулисање научно заснованих закључака и препорука за унапређење туристичких производа и одрживо управљање националним парковима.

3.4. Применљивост остварених резултата

Резултати докторске дисертације имају изражену научну и практичну применљивост у области планирања и управљања туристичким развојем заштићених природних подручја. Посебан значај имају за националне паркове Скадарско језеро и Дурмитор, али се део добијених сазнања може применити и на друга заштићена подручја са сличним развојним, институционалним и друштвеним карактеристикама.

Са научног становишта, резултати доприносе бољем разумевању односа између локалне заједнице, развоја туристичких производа и институционалног окружења у националним парковима. Истраживање је показало да туристички развој није условљен само расположивим природним и антропогеним ресурсима, већ и степеном укључености локалног становништва, квалитетом комуникације са институцијама, доступношћу информација, финансијском и организационом подршком и могућностима за активно учешће у процесима планирања и доношења одлука.

Практична применљивост резултата огледа се, пре свега, у могућности њиховог коришћења приликом израде и унапређења локалних и националних стратегија развоја туризма у заштићеним подручјима. Резултати могу послужити као основа за дефинисање мера којима би се локално становништво активније укључило у креирање туристичких производа, планирање развоја и управљање туристичким ресурсима. Дисертација посебно указује на потребу за партиципативним моделима управљања, у којима би улоге локалних заједница, институција и туристичког сектора биле јасније дефинисане и међусобно усклађене.

Добијени резултати могу бити од непосредне користи управама националних паркова, локалним самоуправама, туристичким организацијама и другим институцијама надлежним за развој туризма и управљање заштићеним подручјима. Посебно се могу применити приликом креирања механизама за редовније консултовање локалног становништва, унапређење протока информација, развој едукативних програма, јачање предузетничких и туристичких капацитета локалне заједнице и подстицање иницијатива које повезују заштиту природе са економским користима од туризма.

Резултати истраживања показују и да институционална подршка представља један од кључних предуслова за активније учешће локалне заједнице. У оба национална парка испитаници указују на потребу за снажнијом подршком државних и локалних институција, док се у квалитативном делу истраживања посебно истичу недовољна информисаност, ограничено поверење у механизме одлучивања и слабије формално учешће становништва. Ови налази имају непосредну примену у унапређењу модела управљања и креирању институционалних механизама који би обезбедили већу транспарентност, доступност информација и учешће локалних актера.

Применљивост резултата огледа се и у планирању развоја конкретних туристичких производа. Анализа је показала да локално становништво у оба национална парка препознаје различите развојне приоритете, што указује на потребу територијално прилагођеног приступа. У НП Дурмитор већи значај се придаје руралном туризму, док су у НП Скадарско језеро израженије вредновани културни, гастрономски, манифестациони, ловни и риболовни и наутички туризам. Ови налази могу бити коришћени приликом обликовања будућег портфолија туристичких производа, развоја локалних предузетничких иницијатива и усмеравања инвестиција у складу са ресурсима и ставовима локалног становништва.

Резултати такође могу бити примењени у области едукације и јачања капацитета локалне заједнице. Увођење обука из области одрживог туризма, предузетништва,

креирања и пласмана локалних туристичких производа, као и управљања природним и културним ресурсима, може допринети већој самосталности локалних актера и њиховом активнијем укључивању у развојне процесе. Истовремено, резултати могу послужити као основа за припрему развојних пројеката и програма подршке на локалном, националном и међународном нивоу.

Шири значај остварених резултата огледа се у могућности њихове примене у креирању јавних политика које истовремено уважавају економске, социјалне и еколошке аспекте туристичког развоја. Дисертација показује да дугорочна одрживост туризма у националним парковима зависи од успостављања равнотеже између заштите природних и културних вредности, развојних интереса туристичког сектора и потреба локалног становништва. Посебно је значајно што се активно учешће локалне заједнице препознаје као један од кључних фактора јачања економских ефеката, социјалне кохезије и одрживог управљања ресурсима.

На основу наведеног може се закључити да резултати докторске дисертације имају висок степен практичне применљивости и могу послужити као основа за унапређење стратешког и оперативног планирања туризма, јачање институционалне сарадње и развој партиципативних модела управљања у националним парковима Скадарско језеро и Дурмитор, али и у другим заштићеним природним подручјима са сродним развојним изазовима.

3.5. Оцена достигнутих способности кандидата за самостални научни рад

На основу прегледа докторске дисертације мср Бранке Манојловић може се закључити да је кандидаткиња показала висок ниво научне зрелости, самосталности и истраживачке оспособљености. У раду је јасно дефинисала научни проблем, циљеве и хипотезе истраживања, применила адекватан теоријски и методолошки приступ и успешно комбиновала квантитативне и квалитативне методе, укључујући анкетно истраживање на узорку од 400 испитаника, полуструктурисане интервјуе и одговарајуће статистичке анализе. Кандидаткиња је показала способност да резултате сопственог истраживања критички интерпретира, повеже са релевантним теоријским поставкама и претходним истраживањима и на основу њих формулише научно засноване закључке и практичне препоруке. Континуитет њеног научног и стручног развоја потврђују и досадашње академско усавршавање, високе оцене на мастер и докторским студијама, као и ангажовање у настави, научно-истраживачким пројектима и стручном усавршавању у области географије и туризма. Имајући у виду сложеност теме, обим и квалитет спроведеног истраживања и адекватност примењених метода, Комисија оцењује да мср Бранка Манојловић поседује потребна знања, способности и научну зрелост за самосталан научно-истраживачки рад у области туризмологије.

4. ОСТВАРЕНИ НАУЧНИ ДОПРИНОС

4.1. Приказ остварених научних доприноса

Ова докторска дисертација даје значајан допринос развоју туризмолошке науке и унапређењу разумевања улоге локалних заједница у развоју туристичких производа заштићених природних подручја. Посебан значај рада огледа се у чињеници да се предмет истраживања односи на националне паркове Скадарско језеро и Дурмитор, као два просторно, природно и туристички различита подручја, што је омогућило

компаративно сагледавање услова, ограничења и могућности за активније укључивање локалног становништва у туристички развој.

- Први значајан научни допринос огледа се у систематизацији и продубљивању сазнања о односу локалних заједница и туристичког развоја у заштићеним природним подручјима. Истраживање је показало да улога локалне заједнице не може бити сведена само на коришћење економских користи од туризма, већ подразумева њено активно учешће у планирању, креирању туристичких производа, доношењу одлука и очувању природних и културних вредности простора. На тај начин дисертација доприноси потпунијем разумевању локалне заједнице као активног актера одрживог туристичког развоја.
- Други научни допринос односи се на компаративну анализу два национална парка различитих географских, туристичких и развојних карактеристика. Упоређивањем НП Скадарско језеро и НП Дурмитор утврђене су сличности и разлике у перцепцији туристичког развоја, степену укључености локалног становништва, процени институционалне подршке и препознавању најперспективнијих туристичких производа. Овакав приступ омогућио је да се уоче специфичности локалних развојних контекста, али и заједнички проблеми који се односе на недовољну институционалну подршку и ограничено формално учешће локалног становништва.
- Трећи допринос огледа се у идентификацији кључних социодемографских и економских фактора који утичу на ставове локалног становништва према туристичком развоју. Резултати показују да пол, образовање, ниво прихода и степен ангажованости у туристичкој делатности утичу на поједине димензије перцепције туристичког развоја, институционалне подршке и спремности за активно учешће. Посебно је утврђено да испитаници са нижим приходима и они који нису непосредно ангажовани у туризму изражавају већу потребу за подршком државе, док лица укључена у туристичке активности показују израженију иницијативу и спремност за учешће.
- Четврти значајан допринос произилази из примене комбинованог квантитативног и квалитативног методолошког приступа. Анкетно истраживање локалног становништва омогућило је статистичко утврђивање образаца и односа између испитиваних променљивих, док су полуструктурисани интервјуи допринели дубљем разумевању институционалних, организационих и комуникационих ограничења са којима се локални актери сусрећу. Интеграција две врсте података омогућила је свеобухватније тумачење положаја локалне заједнице у туристичком развоју националних паркова.
- Пети научни допринос огледа се у идентификовању институционалне искључености, недовољне информисаности и ограниченог поверења локалног становништва у постојеће механизме одлучивања као значајних препрека активнијој партиципацији. Истовремено, резултати показују постојање спремности и потенцијала локалних актера за веће учешће у креирању туристичке понуде. На тај начин дисертација указује да недовољна укљученост локалне заједнице није последица искључиво недостатка интересовања, већ и карактеристика институционалног окружења и постојећих модела управљања.
- Шести допринос представља утврђивање различитих развојних приоритета и потенцијала туристичких производа у два истраживана национална парка. Резултати показују да становништво НП Дурмитор већи значај придаје руралном туризму, док се у НП Скадарско језеро израженије вреднују културни,

гастрономски, манифестациони, ловни и риболовни и наутички туризам. Овакви налази доприносе научном разумевању потребе за просторно диференцираним и локално прилагођеним приступом развоју туристичких производа.

- Седми научни допринос огледа се у формулисању сазнања која указују на потребу развоја партиципативних модела управљања туризмом у заштићеним подручјима. Резултати показују да одрживи туристички развој зависи од синергије економских, социјалних и еколошких фактора, при чему локална заједница има централну улогу, а институционална подршка, комуникација, финансијски ресурси и едукација представљају важне предуслове за успешну реализацију таквог приступа.

У целини, научни допринос дисертације огледа се у интегралном и емпиријски утемељеном сагледавању улоге локалних заједница у развоју туристичких производа националних паркова, идентификовању фактора који подстичу или ограничавају њихово учешће и дефинисању основа за партиципативнији и одрживији модел туристичког развоја. Добијени резултати проширују постојећа сазнања о односу локалне заједнице, институционалног окружења и туристичког развоја у заштићеним природним подручјима и представљају основу за даља истраживања у области одрживог туризма и управљања националним парковима.

4.2. Критичка анализа резултата истраживања

Резултати докторске дисертације показују да је улога локалне заједнице у развоју туристичких производа националних паркова Скадарско језеро и Дурмитор сложена и условљена међусобним деловањем економских, социјалних, институционалних и просторних фактора. Истраживање потврђује да локално становништво у оба национална парка у значајној мери препознаје туризам као развојну могућност, али истовремено указује на недовољан степен формалног укључивања у процесе планирања и одлучивања. Управо овај несклад између позитивног става према туризму и ограничене реалне партиципације представља један од кључних налаза дисертације.

Посебно значајан резултат односи се на утврђивање да недовољна укљученост локалне заједнице није последица искључиво недостатка интересовања или иницијативе становништва. Квалитативни резултати указују на институционална ограничења, недовољну информисаност, слаб проток информација и ограничено поверење у постојеће механизме одлучивања. У појединим случајевима испитаници указују да учешће локалне заједнице постоји превасходно на формалном нивоу, без значајнијег утицаја на коначне одлуке. Овакви резултати показују да је за унапређење партиципације неопходно деловати не само на мотивацију локалног становништва, већ и на институционални и управљачки оквир у којем се туристички развој одвија.

Компаративна анализа два национална парка показала је да, поред бројних сличности, постоје и одређене разлике у ставовима становништва. У оба подручја туризам се у великој мери доживљава као перспективна привредна делатност, док је институционална подршка оцењена као недовољна. Истовремено, становници НП Скадарско језеро показују нешто израженији оптимизам у погледу туристичког развоја и улоге појединца, док становници НП Дурмитор у већој мери истичу потребу за снажнијим укључивањем локалне заједнице у развојне процесе. Ове разлике указују на то да јединствен модел управљања није довољан и да мере туристичке политике морају бити прилагођене локалним просторним, економским и институционалним специфичностима.

Резултати статистичких анализа показују да поједине социодемографске карактеристике имају различит интензитет утицаја на ставове локалног становништва. Пол, образовање, приход и степен ангажованости у туризму показали су се значајнијим факторима у односу на старост, која у већем броју анализа није имала пресудан утицај. Посебно је значајно да жене у већој мери истичу потребу за институционалном подршком и показују већу спремност за учешће, док испитаници са нижим приходима чешће сагледавају туризам као развојну шансу и исказују већу потребу за подршком државе. Такође, особе већ укључене у туристичку делатност показују виши степен иницијативе и спремности за активно учешће. Ови резултати потврђују да локална заједница није хомогена категорија и да се мере подршке морају диференцирати у складу са социоекономским положајем различитих група становништва.

Значајни налази односе се и на перцепцију најперспективнијих туристичких производа. У НП Дурмитор већи значај се придаје руралном туризму, док се у НП Скадарско језеро израженије вреднују културни, гастрономски, манифестациони, ловни и риболовни и наутички туризам. Такви резултати показују да локално становништво препознаје различите ресурсне основе и развојне потенцијале два простора, што додатно потврђује потребу за локално специфичним приступом планирању туристичких производа.

Посебну вредност резултата представља међусобно допуњавање квантитативних и квалитативних налаза. Статистичке анализе омогућиле су утврђивање закономерности и значајних односа између испитиваних променљивих, док су интервјуи пружили дубљи увид у разлоге који стоје иза таквих образаца. На тај начин резултати не остају само на нивоу описивања ставова, већ омогућавају и разумевање институционалних и друштвених механизама који утичу на степен укључености локалне заједнице.

При критичкој интерпретацији резултата потребно је, међутим, имати у виду и ограничења истраживања. Географски обухват ограничен је на два национална парка у Црној Гори, што сужава могућност непосредне генерализације резултата на сва заштићена подручја. Ограничења се односе и на величину и структуру узорка, заједнички карактер истраживања, ослањање дела података на самоизвештавање испитаника, сезонске специфичности туристичке активности и ограничену расположивост појединих институционалних података. Ови фактори не умањују значај добијених резултата, али указују на потребу за опрезом приликом њиховог ширег тумачења и примене.

У целини, резултати дисертације доследно указују да одрживи развој туристичких производа у националним парковима не зависи само од ресурсне основе и туристичке тражње, већ и од степена стварног укључивања локалних заједница у процесе планирања, управљања и одлучивања. Најважнији критички увид истраживања јесте да је јаз између декларисане потребе за партиципацијом локалног становништва и његовог стварног утицаја на развојне процесе и даље присутан. Стога резултати оправдано упућују на потребу за развојем партиципативних модела управљања, јачањем институционалне подршке, унапређењем комуникације и већим укључивањем различитих група локалног становништва у креирање туристичке понуде и доношење одлука.

4.3. Верификација научних доприноса

Рад који је резултат истраживања у оквиру докторске дисертације

- Manojlović, B., Cvetković, V., Renner, R., Grozdanić, G., & Perošević, N. (2025). The influence of socio-demographic factors on local attitudes towards sustainable tourism development in Skadar Lake and Durmitor National Parks, Montenegro. *Sustainability,* 17(7), 3200.

5. ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ

На основу увида у докторску дисертацију под насловом„УЛОГА ЛОКАЛНИХ ЗАЈЕДНИЦА У РАЗВОЈУ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА НАЦИОНАЛНИХ ПАРКОВА СКАДАРСКО ЈЕЗЕРО И ДУРМИТОР" кандидаткиње мср Бранке Манојловић, Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације подноси следећи закључак и предлог:

Докторска дисертација под наведеним насловом представља оригинално научно дело, урађено у потпуности у складу са важећим стандардима и нормама научно-истраживачког рада. Рад је урађен у складу са темом на коју је Наставно-научно веће Универзитета у Београду – Географског факултета дало сагласност.

Дисертација мср Бранке Манојловић урађена је на високом научном нивоу, уз поштовање стандарда академског и научно-истраживачког рада. Кандидаткиња је, адекватним избором и применом теоријских и емпиријских метода, свеобухватно истражила улогу локалних заједница у развоју туристичких производа националних паркова Скадарско језеро и Дурмитор. Сложен теоријско-методолошки оквир, комбиновање квантитативног и квалитативног приступа, као и детаљна анализа и интерпретација добијених података потврђују научно-истраживачке компетенције кандидаткиње и њену способност да самостално проучава комплексне односе између локалних заједница, туристичког развоја и управљања заштићеним природним подручјима.

Истраживањем је обухваћен широк спектар фактора релевантних за разумевање положаја и улоге локалне заједнице у туристичком развоју. Анализирани су позитивни и негативни утицаји туризма, степен укључености локалног становништва у развојне процесе, његова спремност за активно учешће, институционална подршка, као и утицај социодемографских и економских карактеристика на ставове о туристичком развоју. Посебну вредност представља компаративни приступ који је омогућио упоређивање ставова и перцепција становника националних паркова Скадарско језеро и Дурмитор, уз уважавање њихових различитих природних, просторних, туристичких и развојних карактеристика. Истраживање је засновано на комбиновању анкетног истраживања на узорку од 400 испитаника и полуструктурисаних интервјуа, чиме су квантитативни резултати допуњени дубљим увидом у искуства и ставове локалних актера.

Резултати показују да локално становништво у оба национална парка туризам у значајној мери препознаје као развојну могућност, али да степен његове стварне укључености у планирање, доношење одлука и креирање туристичких производа није на задовољавајућем нивоу. Утврђено је да пол, ниво прихода, образовање и постојећа ангажованост у туризму утичу на поједине димензије ставова и спремности за учешће, док квалитативни резултати указују на проблеме недовољне информисаности,

ограниченог поверења у механизме одлучивања и институционалне искључености. Истовремено, испитаници препознају сопствени потенцијал и изражавају спремност за активније учешће у креирању и унапређењу туристичке понуде.

У дисертацији су на систематичан и научно утемељен начин формулисане препоруке за унапређење положаја локалне заједнице у процесима туристичког развоја. Посебно су истакнуте потребе за развојем партиципативних модела управљања, јачањем институционалне подршке, унапређењем комуникације и протока информација, едукацијом локалног становништва и јачањем његових капацитета за учешће у развоју туристичких производа. Добијени резултати могу представљати основу за унапређење локалних и националних стратегија развоја туризма у заштићеним подручјима, као и за рад управа националних паркова, локалних самоуправа и туристичких организација.

Примена различитих, методолошки утемељених поступака омогућила је да се улога локалних заједница у развоју туристичких производа националних паркова сагледа интегрално, повезивањем економских, социјалних, еколошких и институционалних аспеката. На основу добијених резултата формулисане су јасне смернице за активније укључивање локалног становништва, унапређење сарадње између локалних заједница, туристичког сектора и институција, као и за развој одрживијих и партиципативнијих модела управљања туризмом у заштићеним природним подручјима.

Имајући у виду научну заснованост, методолошки приступ, научни и практични значај овог рада, као и компетентност и оспособљеност кандидата да се бави научним радом, Комисија предлаже Научно-наставном већу Универзитета у Београду – Географског факултета да се докторска дисертација под називом „**Улога локалних заједница у развоју туристичких производа националних паркова Скадарско језеро и Дурмитор**”, кандидаткиње мср Бранке Манојловић, прихвати и упути на коначно усвајање Већу научних области правно-економских наука Универзитета у Београду.

Београд, 8.10. 2026. г.

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

_____

др Марија Белиј Радин, ванредна професорка
Универзитет у Београду – Географски факултет

_____

др Снежана Ђурђић, редовна професорка
Универзитет у Београду – Географски факултет

_____

др Јована Бранков, виша научна сарадница
Географски институт „Јован Цвијић” САНУ